

УДК:378.016:001.82(038):005

**НАУКОВИЙ ТЕЗАУРУС НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ ЯК СТРУКТУРНИЙ
ЕЛЕМЕНТ КОНТЕНТУ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ**

Харківська Алла Анатоліївна

Харківська А.А. «Науковий тезаурус навчальних видань як структурний елемент контенту управління освітнім процесом». У статті проаналізовано проблеми відбору та структурування навчально-методичної літератури, доведено доцільність використання наукового тезаурусу як структурного елемента інформаційного ресурсу управління освітнім процесом при класифікації навчальних видань. Охарактеризовано різновиди та подано класифікацію навчально-методичних робіт; надано стислу методику щодо написання підручників, навчальних, навчально-методичних, методичних посібників, хрестоматій, дидактичних матеріалів, довідників тощо. Використовуючи сучасний науковий тезаурус з'ясовано, що систему навчальних робіт умовно можна розділити на 4 групи: програмно-методичні, навчальні, супровідні, навчально-методичні роботи.

Доведено, що використання тезаурусу науково-педагогічними працівниками при класифікації, написанні та структуруванні навчально-методичних та наукових робіт сприятиме самовдосконаленню науково-педагогічних працівників, підвищенню рівня їх компетентності та підвищенню якості управління освітнім процесом.

Ключові слова: управління освітнім процесом, навчально-методичні роботи, структура, зміст, навчальний матеріал, стандарти, вимоги, класифікація.

Харьковская А.А. «Научный тезаурус учебных изданий как структурный элемент контента управления образовательным процессом». В статье проанализированы проблемы отбора и структурирования учебно-методической литературы, доказана целесообразность использования научного тезауруса как структурного элемента информационного ресурса управления образовательным процессом при классификации учебных изданий. Охарактеризованы разновидности и представлена классификация учебно-методических работ; предоставлено краткую методику по написанию учебников, учебных, учебно-методических, методических пособий, хрестоматий, дидактических материалов, справочников и т. Используя современный научный тезаурус выяснено, что система учебных работ условно можно разделить на 4 группы: программно-методические, учебные, сопровождающие, учебно-методические работы.

Доказано, что использование тезауруса научно-педагогическими работниками при классификации, написании и структурировании учебно-методических и научных работ будет способствовать самосовершенствованию научно-педагогических работников, повышению уровня их компетентности и повышению качества управления образовательным процессом.

Ключевые слова: управление образовательным процессом, учебно-методические работы, структура, содержание, учебный материал, стандарты, требования, классификация.

***Kharkivska A. A.* «Scientific thesaurus of educational publications as a structural element of content in the management of educational process»**

The article analyzes the problems of selecting and structuring of educational materials and it also shows the feasibility of using scientific thesaurus as a structural element of information resource management in the educational process when we classify educational publications. The work characterizes types of educational and methodic publications and it gives their classification. The paper presents a concise methodology for writing textbooks, educational, educational and methodic, methodic textbooks, readers, didactic materials, references etc. Using modern scientific thesaurus the author offers the system of educational works that can be divided into 4 groups: software-methodic, educational, supporting and educational and methodic works.

The article proves that scientific and pedagogical workers can use thesaurus in classifying writing and structuring educational methodic, scientific and pedagogical workers as well as their competence level and the elevation of the quality in the management of educational process.

Key words: management of educational process, educational and methodic works, structure, contents, educational material, standards, requirements, classification.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стан сучасної вітчизняної системи освіти характеризується деякими рисами, які можна вважати кризовими: недосконалість контенту управління освітнім процесом; не розробленість методології відбору і структурування навчального матеріалу, не врахування сучасного наукового тезаурусу при написанні та класифікації навчальних видань тощо. Виникає дисгармонія між сформованими традиційними, стереотипними методами та формами управління освітнім процесом і новаторськими дослідженнями, здатними суттєво вплинути на його реформування. Так, запровадження нових реформ, стратегій, спрощення навчальних програм, перехід до 12-річного навчання зумовлюють виникнення проблеми щодо відбору, структурування та написання різних видів навчально-методичних праць, додання їм чіткості і логічної обґрунтованості. Розв'язання окреслених проблем, у свою чергу обумовлює розвиток управлінської, науково-дослідницької, методичної та інноваційної діяльності в освітній галузі з метою створення таких підручників, посібників зокрема й такої системи навчання загалом, яка б забезпечувала ефективне управління освітою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дисертаційних роботах останніх років розглянуто загальні питання управління вищою освітою (С. Андрейчук, П. Вишневський, В. Мануйленко, В. Олійник, І. Трегубенко та ін.); модернізації освітнього процесу у вищих закладах освіти (О. Жигло, А. Зубко, Н. Дворнікова, Є. Хриков та ін.); окремі аспекти організації освітнього процесу досліджували І. Драч, О. Євдокимов, О. Островерх [5]; моделювання навчального матеріалу у своїх наукових доробках розглядали Л. Кудрявцев, Л. Растрин, П. Сікорський; параметри побудови навчальних дисциплін, цілі й завдання навчання фахівців В. Беспалько, О. Пехота, О. Помегун, Д. Чернілевський; підходи до моделювання та структурування навчальних видань Т. Алексеєнко, І. Ільясов, М. Кларін, В. Ледньов, С. Смирнов, Р. Шеннон; проблеми розвитку наукового тезаурусу – В. Демченко, С. Клепко, А. Костина, С. Сисоєва, І. Соколова. Проте, на сьогодні використання наукового тезаурусу навчальних видань як структурного елементу контенту управління освітнім процесом при класифікації навчальних видань досліджено недостатньо.

Формулювання цілей статті – довести доцільність використання наукового тезаурусу навчальних видань як структурного елементу контенту управління освітнім процесом при класифікації навчальних видань; схарактеризувати та привести класифікацію навчальних видань; надати стислу методику написання даних робіт.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших факторів забезпечення якості освіти є ефективне управління цим процесом. В цьому контексті актуальність проблеми визначення наукового тезаурусу представлення та структурування знань як структурного елементу контенту управління освітнім процесом відповідає сучасним поглядам на розвиток освіти. В галузі інформаційних технологій зараз активно ведуться пошуки, пов'язані з розв'язанням проблем складання та практичного використання наукового тезаурусу (інформаційного ресурсу) при класифікації навчальних видань.

В даному дослідженні слушним для нас є визначення подане С. Сисоєвою та І. Соколовою, які розглядають тезаурус як систему понять, що призначені людині для їх засвоєння й актуалізації з метою успішної орієнтації у предметній площині наукових знань [3]; та наведене у словнику системного аналізу – тезаурус – у перекладі з грец. – скарб – зібрання відомостей про систему, словник, одиниці якого забезпечені наборами ознак, що характеризують родово-групові зв'язки і згруповані за смисловою близькістю [4].

Не викликає сумнівів висловлювання про те, що зміст навчального матеріалу завжди повинен відповідати певним стандартам. Але, крім стандартів, які задаються Міністерством освіти і науки, Департаментом науки і освіти, освітнім закладом і стосуються, як правило, змісту освіти, навчальний матеріал повинен бути структурований відповідно до вимог, які висуваються до наукової теорії. Із врахуванням цих вимог має здійснюватися розробка,

структурування та написання навчально-методичної літератури. Однак, багатьма авторами як «старих», так і «нових» навчальних підручників, посібників, методичних рекомендацій ці вимоги часто ігноруються.

У більшості випадків вивчення навчальних предметів відбувається, як правило, від часткового до загального; увагу студентів часто концентрують на конкретних фактах, визначеннях, законах, а не на їх взаємозв'язках. Це пояснюється тим, що методична творчість, майстерність викладача, приходить не відразу, а формується впродовж життя завдяки постійній самоосвіті. З метою забезпечення якості управління освітнім процесом та вдосконалення самоосвітньої діяльності педагогам необхідно вивчати сучасний науковий тезаурус; нормативні документи; інформаційні та навчально-методичні матеріали з питань класифікації, написання та підготовки до друку навчальних видань, найпоширеніших із них є: підручники, навчальні та методичні посібники, методичні розробки, рекомендації, вказівки, підручники, робочі зошити з друкованою основою, курси лекцій, навчальні програми, навчальні плани тощо.

Укладання і написання різних видів навчально-методичних робіт є однією з форм узагальнення і поширення досвіду. Слід зазначити, що така робота під силу педагогу, який постійно записує свої спостереження, аналізує здобуті результати педагогічної роботи, проводить відкриті заняття, уроки, виступає перед колегами, пише статті, доповіді, методичні розробки. Така управлінська, самоосвітня, науково-методична діяльність науково-педагогічного працівника дозволяє формувати індивідуальний методичний стиль, який є складним і багатогранним явищем. Вирішальним у формуванні певної професійної позиції та виробленні індивідуального стилю професійної діяльності є постійна, свідомо праця педагога над собою, коли зміст роботи пропущено через внутрішнє сприйняття, збагачено власним світоглядом, досвідом, уподобаннями, переконаннями. Якщо викладач не має постійної практики у написанні методичних робіт, то власний, індивідуальний стиль, на жаль, не виробляється. Автор навчальних робіт має логічно укласти сучасний матеріал, об'єднати відповідно до теми і мети факти, аргументи, логічно і переконливо висвітлити матеріал.

Отже, важливу роль у процесі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників відіграє написання навчально-методичних робіт: підручників, навчальних, навчально-методичних, методичних посібників, хрестоматій, дидактичних матеріалів, довідників тощо. Якісна підготовка цих матеріалів, у свою чергу, значною мірою забезпечує якісне управління освітнім процесом, підвищення його ефективності.

На наш погляд, метою написання сучасного навчального підручника, посібника має бути допомога у комплексній реалізації розвивальної доміанти освіти XXI століття (виховання прагнення до самоосвіти й саморозвитку; розвиток критичного мислення; використання здобутих знань та вмінь для творчого вирішення проблем; уміння інтегрувати отримані знання). Ці завдання, в свою чергу, потребують переосмислення багатьох дидактичних і методичних аспектів, від яких залежить якість і глибина процесу навчання й виховання. Різноманіття та динаміка явищ соціуму й оточуючого світу повинні привносити суттєві зміни і до видів навчальних видань, структури навчальних видань, спонукати авторів і педагогів постійно удосконалювати методи й форми навчання.

Навчальне видання – це неперіодичне видання, яке містить систематизовані дані наукового чи прикладного характеру, погоджені з відповідними навчальними програмами. Форма викладу матеріалів має відповідати ступеню навчання [1].

Незаперечними є дві основні вимоги до таких навчальних видань: відповідність основній меті освітнього процесу за своїм змістом і структурою; відповідність загальним вимогам державних стандартів України щодо друкованих видань за своїм оформленням та вимогам, які висувуються до навчальних видань зокрема.

З метою дотримання зазначених вимог авторським колективам, авторам, упорядникам слід приділити особливу увагу тому, щоб зміст навчального підручника, посібника відповідав визначенню державного стандарту. А саме, зміст навчального видання має

містити систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, викладені у зручній для вивчення та викладення формі.

Систему навчальних видань умовно можна розділити на 4 групи: програмно-методичні видання (навчальні плани і навчальні програми, навчальні робочі програми); навчальні (підручники, навчальні посібники, курс лекцій), супровідні (хрестоматії, практикуми, збірники задач і вправ); навчально-методичні видання (містить матеріали з методики викладання навчальної дисципліни, вивчення курсу, виконання курсових і дипломних робіт).

Отже, надамо стислу методику написання даних робіт.

Підходячи до етапу безпосередньої підготовки тексту навчального видання, тимчасовому авторському колективу, автору чи укладачеві слід визначитися із змістом та видом видання за його цільовим призначенням і проводити подальшу роботу, чітко дотримуючись вимог до цього виду навчального видання. При цьому слід одразу врахувати специфіку навчального закладу, специфіку відповідної навчальної програми і категорії читачів, для яких вона призначена, а також загальну специфіку навчальних видань. Слід пам'ятати та враховувати загальновідомі методичні особливості навчальних видань – оснащення тексту видання: змістом, переліками використаної під час написання та рекомендованої для самостійного опрацювання літератури, а також нормативних актів і документів; виділеннями концептуально значущих, призначених для запам'ятовування чи привертання особливої уваги читачів частин тексту; методичними рекомендаціями щодо самостійного чи групового опрацювання текстів; посиланнями на додаткові джерела тощо.

Після закінчення безпосередньої підготовки текст навчального видання неодмінно проходить фахову експертизу – рецензується провідними науковцями-фахівцями в означеній галузі й затверджується та рекомендується до видання повноважним науковим, науково-методичним чи редакційно-видавничим органом (підрозділом). У разі отримання автором (укладачем), тимчасовим творчим колективом у процесі здійснення експертизи конструктивних зауважень до тексту навчального видання, їх слід урахувати та внести відповідні корективи до остаточного винесення рішення повноважним експертним органом; обов'язковим є врахування застережень і внесення до тексту тих концептуальних змін, які були запропоновані уповноваженим експертним органом і вказані у його рішенні щодо рекомендації видання до друку, адже після отримання авторами видання відповідної позитивної рекомендації, внесення до тексту авторських правок, які могли б вплинути на зміст видання, не допускається, допускається лише технічне редагування тексту авторами.

Важливим етапом процесу випуску навчального видання є його виготовлення й публікація. При цьому слід пам'ятати, що видання – це документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення і поліграфічного виконання.

Вважаємо за доцільне навести структуру і пояснювальний апарат навчального видання: загальна структура навчального видання містить титульний аркуш і зворот титульного аркуша; зміст; передмову; основну частину; післямову; літературу; додатки.

На звороті титульного аркуша даються бібліографічні дані, анотація та рецензенти. В анотації стисло вказується якій проблемі присвячується робота, які питання розкриває, кому може бути корисним даний підручник, посібник тощо.

Зміст – це перелік наведених у книзі заголовків рубрик. Заголовки змісту повинні точно повторювати заголовки в тексті. Скорочувати заголовки в змісті або давати їх в іншій редакції порівняно із заголовками в тексті не дозволяється.

До змісту, як правило, необхідно додати всі заголовки рукопису, за винятком підзаголовків, розташованих у підбір з текстом.

Передмова – це характеристика місця і ролі даного навчального видання в освітньому процесі з даної спеціальності і певного навчального курсу (дисципліни), а також особливості видання на відміну від того, що вже є з обраної проблеми в теорії та практиці дисципліни (предмета, курсу); розкривається актуальність даної роботи. Головне завдання

передмови – введення читача до змісту, проблематики навчальної дисципліни, до основних напрямків, методів і форм її освоєння, теоретичної, методичної і психологічної підготовки студента (викладача) до освітньої діяльності.

Основна частина логічно розкриває основний зміст матеріалів, які публікуються. Основний текст навчального видання може супроводжуватися коментарем автора і примітками.

Примітки і коментарі розподіляються на авторські (написані автором) і видавничі (підготовлені видавництвом у процесі роботи). У навчальних книгах найчастіше використовуються авторські примітки.

Основний текст навчального видання також може супроводжуватися піктограмами, графічними виділеннями, де подаються цитати, дискусійні або проблемні питання.

Списки умовних позначень і скорочень є ще одним засобом, що допомагають читачеві працювати з текстом. У навчальній і науковій літературі вони використовуються дуже широко. Позначення і скорочення полегшують і прискорюють процес читання: не доводиться витрачати час на багаторазове прочитання повного розгорненого найменування, терміну, імені, що при наскрізному читанні відволікає і стомлює читача. Крім того, введення до тексту умовних позначень і скорочень сприяє зниженню витрати паперу, оскільки дозволяє зменшити об'єм тексту.

Висновок – це заключна частина (1–2 сторінки), яка складається з компонентів: узагальнення інформації, викладеної в основній частині навчального видання, основні висновки і тенденції розвитку навчальної дисципліни або теми; стислої характеристики невирішених або складних проблем; рекомендацій з подальшого вивчення даної навчальної дисципліни, теми або читання додаткової літератури; прогнозу розвитку навчального предмета (науки), теми.

Отже, науковий тезаурус класифікації навчальних видань одночасно виступає як структурний елемент контенту управління освітнім процесом та узагальнення досвіду науково-педагогічних працівників.

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що структурування навчально-методичної літератури з використанням сучасного наукового тезаурусу як структурного елементу контенту управління освітнім процесом має сприяти підвищенню якості управління освітнім процесом, самореалізації та самовдосконаленню науково-педагогічних працівників.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с
2. Класифікація навчальних видань: довідник / уклад.: Г.Ф.Пономарьова, А.А.Харківська та ін. – Харків: ХГП. 2010. – 152с.
3. Сисоева С. Методологія формування тезаурусу наукового дослідження неперервної професійної освіти / С. Сисоева, І. Соколова // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – Вип. LV. – Ч. I. – С.3 – 16.
4. Словник системного аналізу : наук. вид. / [ред.-упоряд. В. А. Дон]. – Київ, 2006. – 149 с.
5. Харківська А. А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ : монографія / А. А. Харківська. – Харків : ХГПА, 2011. – 350 с.

References

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin: VTF «Perun», 2004. – 1440 s
2. Klyasyfikatsiia navchalnykh vydan: dovidnyk / uklad.: H.F.Ponomarova, A.A.Kharkivska, I.P.Upatova, T.V. Otroshko, R.B. Serdiukova. – Kharkiv: KhHPI. 2010. – 152s.

3. Sysoieva S. Metodolohiia formuvannia tezaurusu naukovooho doslidzhennia neperervnoi profesiinoi osvity / S. Sysoieva, I. Sokolova // Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu : zbirnyk naukovykh prats / [Za zah. red. prof. V. I. Sypchenka]. – Slov‘iansk : SDPU, 2011. – Vyp. LV. – Ch. I. – S.3 – 16.
4. Slovnyk systemnoho analizu : nauk. vyd. / [red.-uporiad. V. A. Don]. – Kyiv, 2006. – 149 c.
5. Kharkivska A. A. Teoretychni ta metodychni zasady upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pedahohichnoho VNZ : monohrafiia / A. A. Kharkivska. – Kharkiv : KhHPA, 2011. – 350 s.